

Marianne Gullestad

Forskningsformidling i det senmoderne samfunnetⁱ

Forskningsformidling er noe langt mer enn spørsmålet om hvordan forskere skal få kronikkene sine inn i "Dagbladet" eller hvordan de skal forholde seg overfor radio og TV. I samfunnsfagene bør ikke formidling bare forstås som et ekstra lite punkt som kommer etter selve forskningen. Tvert imot berører forskningsformidling helt sentrale faglige spørsmål om teori, metode, synsvinkel og hvem som kan ha interesse av kunnskapen. Vi som er samfunnsforskere bør derfor reflektere mer over vår egen institusjonelle stilling, og hvordan den påvirker de spørsmålene vi stiller, de svarene vi gir, samt til hvem og hvordan vi formidler disse svarene.

Som et lite eksempel på hvor komplekse slike prosesser kan være, har jeg lyst til å fortelle om mitt første prosjekt på begynnelsen av 70-tallet. Jeg var antakelig mer naiv enn de fleste, for jeg ble faktisk sosialantropolog for å redde verden. Verden skulle reddes, og det skulle skje ved sosialantropologisk forskning! Via kontakter i kommunens generalplanavdeling utformet jeg et prosjekt om livet i en gammel bydel i Bergen. Kommunen hadde den gang planer om å sanere dette området, og folkene på generalplanavdelingen ba meg om å undersøke om det var noe mer enn husene som ville forsvinne hvis området ble sanert. Jeg flyttet inn, og fant at her var det rike tradisjoner og lokale nettverk.

Avhandlingen ble altså bestilt og betalt av kommunen. Etterpå har jeg mange ganger tenkt at i stedet for å skrive om beboerne for kommunen, kunne jeg heller ha skrevet om kommunens irrganger for beboerne. I det lange løp hadde det kanskje vært nyttigere for dem, og for beboerne i andre lignende saneringsstrøk.

Men i alle fall: Kommunen la avhandlingen i en skuff, og jeg skrev den derfor om og utga den som en vakker illustrert bok for allmenheten. Boken inneholdt en analyse av tradisjonene i bydelen, pluss et kapittel om rehabilitering på beboernes egne premisser. Poenget var å unngå den "borgerliggjøring" som uvegerlig skjer når sentrale områder blir fornyet: gamle beboere skyves ut og inn flytter arkitekter og sosiologer med bedre råd.

Boken ble i en viss forstand en suksess, men for meg var lærdommene litt blandet. Først lærte jeg hvor forskjellig en og samme tekst kan leses og forstås. De aller fleste beboerne likte det de leste. Jeg fikk virkelig følelsen av å bidra til å gi bydelen identitet ved å sette navn på og se det særegne i aktiviteter som var så selvfølgelig for beboerne at de ikke la merke til dem. Men to beboere hadde litt spesielle reaksjoner. Thomas Breivik, en bergensk kulturpersonlighet, skrev i en avisannmeldelse at boken inneholdt mye varme og sympati; den var en "vitenskapelig nostalgi". Han mente nok at jeg hadde beskrevet det hele litt for rosenrødt. En ung pike i strøket hadde helt motsatt reaksjon: "Men Marianne", sa hun til meg, "du har jo skrevet om oss som om vi var aper i en zoologisk hage". Mens han la vekt på sympatien, la hun vekt på den distanserende vitenskapeligheten. Begge lese måtene er like rimelige i forhold til teksten. Hennes kritikk var den gang tyngst for meg å ta, for jeg hadde en tendens til å se bort fra de aspektene hun pekte på. Av dette lærte jeg at man må gjøre det beste man kan når bøker og artikler skrives, men hvordan en tekst leses, kan aldri fullt ut forutsies.

Men boken hadde også andre lesere. En viktig gruppe var politikere og planleggere. Det var de som skulle overbevises om rehabilitering på beboernes egne premisser. Der opplevde jeg at alle så ut til å godta argumentene mine om enten mer gradvis rehabilitering og lavere standard eller mer økonomisk støtte til beboerne. Likevel ble de ikke tatt hensyn til i praksis. Den bydelen jeg undersøkte har det gått rimelig bra med, men byfornyelsen i Norge i 1980-årene har ellers vært et sørgelig kapittel, sosialt sett. Den triste lærdom jeg dro av dette, var at når de økonomiske interessene er sterke, nytter det ikke med gode argumenter. Jeg ble litt mindre naiv, og litt mer reflektert når det gjelder hvordan formidling av forskning ikke kan sees isolert fra hele prosjektets opplegg og gjennomføring, og hvordan formidling av forskningsresultater går inn i komplekse politiske og økonomiske prosesser.

I hovedsak finnes det to tradisjoner når det gjelder forskningsformidling i Norge. Den ene har særlig vært knyttet til grunnforskning og består av populariserende

folkeopplysning. Samfunnsfagene deler folkeopplysningsidealet med de humanistiske fagene og til en viss grad også med naturvitenskapene. Den andre formidlingstradisjonen er knyttet til anvendt samfunnsforskning. På 70-tallet og begynnelsen av 80-tallet het det "forskning for planlegging", senere har det hett at forskningen må være "handlingsrettet".

I det nye forskningsrådet ser jeg visse tendenser til at disse to forsknings- og formidlingstradisjonene forenes ved hjelp av begrepet "relevans". Relevans er i dag et viktig kriterium for hvilke forskningsprogrammer forskningsrådet skal initiere og støtte. Nå må ingen tro at dette er et lokalt norsk påfunn. Plutselig er relevans blitt et sentralt forskningspolitisk begrep på alles lepper. I september hørte jeg det for eksempel brukt av lederen for The European Science Foundation (ESF), middealderhistorikeren W.P. Blockmans fra Universitetet i Leiden. Han fremholdt relevans som et kriterium for de grunnforsknings-programmer ESF vil sette i gang. I oktober hørte jeg det brukt av antropologen Kathie Hall ved et anvendt forskningscenter ved University of Chicago. Hun brukte begrepet om anvendt forskning. Dette sier noe om et endret forhold mellom forskningsverdenen og samfunnet for øvrig. Forskerne må tydeligvis i større grad enn før forholde seg til samfunnet som et marked med eller uten etterspørsel etter kunnskap.

Det avgjørende spørsmålet blir likevel: hva slags relevans, og relevant for hva eller hvem? De som betaler for forskningen eller de forskningen handler om? Hvem skal for eksempel en barneforsker anse som sin rettmessige oppdragsgiver? Departementet som betaler? Barna som observeres og utspørres? Foreldrene? Lærerne? Naboene? Begrepet relevans har den fordel og den ulempen at man kan legge omtrent hva som helst i det. Selv føler jeg for eksempel veldig sterkt at hvis ikke jeg til enhver tid hadde en sterk intuisjon om at det jeg holdt på med angår viktige samfunnsproblemer, ville jeg miste mye av motivasjonen som forsker og energien som skribent. En viktig inspirasjonskilde for meg har vært C. Wright Mills bok *The Sociological Imagination*. Boken kom ut i 1957, men er dessverre fremdeles like aktuell. C. Wright Mills legger vekt på at samfunnsvitenskapenes teoretiske problemer må angå noe uløst og ubehagelig i samfunnet. Men dette kan åpenbart være en mye mer diffus og vidtfavnende form for relevans enn den departementsråden og næringslivslederen har i tankene når de bestiller forskning på sine sektorer. Spørsmålet blir hvem sin definisjon av relevans som skal gjelde i tilfelle konflikter. Det vi behøver er en grunnleggende diskusjon, ikke bare om innholdet i begrepet relevans, men også om hele det komplekse forholdet mellom forskning og andre samfunnsinteresser. En slik faglig diskusjon vil gjøre det

enklere for forskere både å yte mer originale og nyttige bidrag, og å bli enige om hvilke typer press forskersamfunnet kollektivt bør anse for illegitime.

Jeg kan ikke foreta denne diskusjonen her og nå, men vil bare antyde noen få momenter. Først og fremst bør vi gå kritisk igjennom de formidlingstradisjoner vi allerede har. Både folkeopplysningsidealet og handlingsrettet forskning inneholder momenter som er vel verdt å ta vare på og momenter som absolutt bør revideres. La meg først si noen ord om folkeopplysnings-idealet. Det er en tradisjon jeg selv føler meg nær knyttet til. Det mest positive er at formidlingen potensielt er rettet mot alle, ikke bare mot dem som betaler for forskningen. Det er altså i en viss forstand en forholdsvis demokratisk tradisjon. Samtidig er den også mer eller mindre underforstått basert på et elitært grunnsyn der forskeren sitter inne med Sannheten med stor S og folk flest er uopplyste. Formidlingen er en enveis pedagogisk prosess - fra forskeren til folket. Denne tankegangen henger sammen med en vitenskapsteoretisk forståelse der det er et avgjørende brudd mellom faglighet og folkelighet. Folks erfaringer og oppfatninger er data, mens forskeren alene står for teori og metode.

Dette synet er jeg uenig i. Det er kontinuitet og ikke brudd mellom folks egne refleksjoner over det som foregår rundt dem og samfunnsforskerens refleksjoner over det samme. Dette er ikke et argument for teorifiendtlighet, men tvert imot et argument for større teoretisk forståelse for kunnskapsprosessene i det sen-moderne samfunnet. Mangfoldige perspektiver spilles ut mot hverandre, og mange er seg bevisst at det ikke finnes noe fast Arkimedes' punkt utenfor samfunnet som man kan bruke til å forstå og forandre samfunnet ut fra. Folk tror ikke lenger på Sannheten med stor S, og det gjør vitenskapsmannens og vitenskapskvinnens posisjon noe mindre opphøyet. Mange forskere beklager dette, og lengter tilbake til tider da de virkelig ble lyttet andektig til. Jeg for min del ser heller denne utviklingen som en videreføring av kunnskapens demokratisering. Forskernes rolle som kunnskapsprodusenter og kunnskapsformidlere blir ikke mindre viktig av den grunn. Nettopp fordi perspektivene er så mange, er det helt avgjørende at noen vier sitt liv til teoretisk tenkning og systematisk empirisk prøving. Mer enn noensinne er det behov for en edruelig forskerstand som tenker langsiktig, stiller kritiske spørsmål og foreslår konstruktive løsninger. Men istedet for folkeopplysning som en lineær og enveis pedagogisk prosess, må vi være villige til å lytte til hva andre formidler til oss. Formidlingen bør organiseres på mer gjensidig basis, som forskerens dialogiske deltakelse i samfunnets kunnskapsprosesser. Viktige nøkkelord blir dialog i stedet for monolog og gjensidighet i stedet for ensidighet.

Dette bringer meg over på den andre store forsknings- og formidlingstradisjonen i norsk samfunnsforskning - handlingsrettede forskningsprogrammer. Forskningen er rettet inn mot behovene til "brukerne", og dette er - som regel beslutningsfattere i offentlig forvaltning, politikk og, i økende grad, næringsliv. Spesielt er koblingen mellom samfunnsforskning og statsapparat mye tettere i de skandinaviske landene enn i mange andre land det er såkalt naturlig å sammenligne seg med. Dette medfører positive muligheter til innspill og dialog, men også en del fallgruber som det i dag er lite diskusjon om og kritisk distanse til.

I handlingsrettet forskning er brukerne i hovedsak definert som de som betaler forskningen. Det positive ved denne typen samarbeid er mulighetene for å lære mer om tenkemåtene til dem som har lederansvar i samfunnet, samt mulighetene til å kunne påvirke deres beslutninger slik at forholdene blir bedre for *alle*, også såkalt svaktstilte grupper som aldri kan bli "sterke brukere" av forskning. Det negative er ofte et underliggende mekanisk syn på samfunnet og en naiv tro på at samfunnsforskere faktisk kan og bør fungere som sosiale ingeniører. I Norge kan den store vekten på anvendt samfunnsforskning sees som en arv fra høymoderniteten i sosialdemokratisk tåpning. Selv om synet på samfunnsforskning som sosial ingeniørkunst har blitt kraftig utfordret de senere årene, lever det stadig videre i strategiprogrammer og dokumenter. For eksempel opereres det ofte underforstått med en enkel modell av prosessen fra samfunnsproblemer til forskning og tilbake til samfunnet. Denne modellen begynner gjerne med at "brukerne" formidler sine "problemer" til forskeren, som så "oversetter" dem til "forskbare problemer". Etter min oppfatning er imidlertid ikke "oversettelse" noe godt bilde på denne delen av forskningsprosessen. Ofte er det faktisk de spørsmål som stilles og ikke de svar som avgis som avgjør hvor originalt et prosjekt er.

Dessverre tenker brukerne alt for lite på at hvis de vil ha nytenkende bidrag, så kan de ikke styre forskningen alt for stramt. Forskeren skal jo tross alt bringe inn synsvinkler, teorier og informasjon som beslutningsfatterne *ikke* har tenkt på selv. I den grad det utføres dårlig samfunnsforskning i Norge i dag, henger det som regel sammen med at forskerne slavisk følger de spørsmålene oppdragsgiverne setter opp. På forskersiden kan årsaken både være mangel på teoretisk skolering og engstelse for å frembringe noe som oppdragsgiveren ikke liker. Hvis oppdragsgiveren er misfornøyd, kan det få konsekvenser for senere bevilgninger. Dessuten spiller det nok også en rolle at enkle prosentutregninger er den typen resultater som passer best som nyheter i massemedia.

Hvis oppdragsgiveren, for eksempel, er en sektor i det offentlige som har bedt om en evaluering av ett av sine tjenestetilbud, skal det et visst mot og en viss kompetanse til å stille grunnleggende spørsmål ved tenkningen rundt og organiseringen av tilbudet. Det er langt lettere å frembringe noen presentasjoner som viser at så og så mange er "fornøyde" med tilbudet og så og så mange er "misfornøyde".

I stedet for analytisk begrepsutvikling og kritisk spørsmålsstilling, sklir enkelte prosjekter dessverre på presentasjoner og enkle politiske slagord. Formidlingen blir eksempler på det som burde analyseres, snarere enn selvstendige analyser. Derfor bør det ikke forbause noen at det hender brukere sier at "dette visste vi jo fra før" når forskningsresultatene ligger på bordet. De ønsker seg egentlig ikke prosentbelagte ekko av sine egne tanker. Samtidig har de selv etterspurt de resultatene de har fått.

Tendensen i dag er dessverre at politikere, næringslivsledere, byråkrater og forskere blir mer og mer lik hverandre. Min absolutte mening er at disse gruppene burde ha adskillig mer med hverandre å gjøre, samtidig som de virkelig burde dyrke og fremelske forskjellene seg imellom. Jeg tror at vi kanskje ville få et bedre samfunn - og i hvert fall mer interessant forskningsformidling - hvis forskerne både samarbeidet tettere med oppdragsgiverne og fikk friere (og økonomisk trygge) rammebetingelser. Vi som er forskere bør ikke være redde for figurlig talt å få skitt under neglene, ved å gå inn i aktive dialoger med ulike samfunnsgrupper og med massemedia. Men dette krever at vi er beredt på at tett samarbeid noen ganger må innebære uenighet og konflikter. Dessuten kreves det at vi gjør vår egen virksomhet til gjenstand for grundig og kontinuerlig kunnskapssosiologisk refleksjon. Forskerne bør være meget lydhøre overfor beslutningsfatters problemformuleringer, *uten* å ta det de sier så alvorlig at det kveler kritisk evne og teoretisk fantasi.

Politikere og andre brukere, på sin side, bør lytte oppmerksomt til forskerne, *uten* å ta det forskerne sier så alvorlig at det kveler deres evne til å ta beslutninger på et demokratisk grunnlag. Resultater fra samfunns- og kulturforskning bør ikke fungere som fiks ferdige oppskrifter, men heller som kunnskapsressurser i komplekse politiske prosesser med mange aktører.

Note

- i. Marianne Gullestad holdt dette foredraget som mottaker av ALLFORSK-prisen 1994 for spesielt god forskningsformidling som innledning til utdelingen av årets ALLFORSK-pris på Universitetet i Trondheim, Dragvold 11. januar 1995.